

Емил Бузов

СРЕД БОГОВЕ И ПИРАМИДИ

ВСЕКИДНЕВНИЯТ ЖИВОТ
В ДРЕВЕН ЕГИПЕТ

Човек прекарва десет години като дете,
преди да научи за живота и смъртта.
Още десет години се учи на работа,
за да се прехранва.
Следващите десет години печели
имущество, с което да живее.
Десет години минават до старостта,
преди сърцето му да приеме съвета.
Така остават шейсет години от живота,
които бог Тот отрежда на благочестивия!

[ПАПИРУС ИНСИНГЕР 17, 22–18, 3]

СЪДЪРЖАНИЕ

Списък на илюстрациите	7
Хронологична таблица	11

ВЪВЕДЕНИЕ / 13

Географски особености	17
Извори	33

I. ЧОВЕК / 39

1. Древноегипетската представа за човека	40
2. Ролята на семейството	59
3. Празници и забавления	89
4. Египетската трапеза	115
5. Облекло	131
6. Хигиена и медицина	145
7. Професии и занаяти	159
8. Смъртта в Древен Египет	242

II. ОБЩЕСТВО / 269

1. Градове и домове (урбанизация)	269
2. Столицата и царският дворец	311

3. Обща представа за храма и жречеството	333
4. Дом за вечността (гробницата)	351
5. Корабоплаване и транспорт	397
6. Икономика и социални отношения	420
7. Законодателство и право	450

ЗАКЛЮЧЕНИЕ / 463

Бележки	467
Показалец	485
Съкращения	491
Основна литература	493

СПИСЪК НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ

- Ил. 1. Обща карта на Древен Египет / 18
- Ил. 2. Обща карта на Нубия / 25
- Ил. 3. Древноегипетско семейство / 74
- Ил. 4. Знатни дами по време на празненство. Гробница на Рехмире (ТТ 100) / 96
- Ил. 5. Подскачащи танцьорки. Гробница на Бакет III в Бени Хасан / 98
- Ил. 6. Акробатични танци. Гробница на Хети, Бени Хасан / 99
- Ил. 7. Сцена на празненство. Гробница на Рехмире (ТТ 100) (XVIII династия) / 99
- Ил. 8. Видове музикални инструменти / 100
- Ил. 9. Сцена на забавления. Игра на „Сенет“, „Мехен“ и свирене на различни музикални инструменти. Гробница на Иду (VI династия) / 102
- Ил. 10. Сцена на борба. Гробница на Бакет III, Бени Хасан / 106
- Ил. 11. Ловец с кучета. Гробница на Птаххотеп (V династия) / 107
- Ил. 12. Риболов в блатата на Делтата. Гробница на Никауисеси Саккара (V династия) / 113
- Ил. 13. Лов на риба и птици / 113
- Ил. 14. Релеф от гробницата на Раиа в Саккара, изобразяващ него и жена му Мутемуя пред жертвена маса. Височина 106 см / 116
- Ил. 15. Модел на фурна и пивоварна от гробницата на Мекетре в Тива (XI династия) / 118
- Ил. 16. Напояване на градина с дървета с шадуф / 121
- Ил. 17. Производство на вино / 129
- Ил. 18. Видове мъжки препаски / 135
- Ил. 19. Сцена на пране от гробницата на Хнумхотеп в Бени Хасан (XII династия) / 138

- Ил. 20. Сцена на пране от гробницата на Ипуи в Деир ел-Медина (ТТ 217) / 139
- Ил. 21. Сцена от гробницата на Ипуи (ТТ 217) в Деир ел-Медина (XX династия) / 150
- Ил. 22. Различни видове хирургични инструменти / 156
- Ил. 23. Сцена на обрязване от гробницата на Анхмагор в Саккара (VI династия) / 158
- Ил. 24. Разпределение на работници. Гробница на Анхмагор, Саккара / 163
- Ил. 25. Сцена на занаяти. Обработка на кожа, дърво и метал. Гробница на Рехмире / 164
- Ил. 26. Сцена на занаяти. Обработка на кожа, дърво и метал / 164
- Ил. 27. Земеделски сцени. Гробница на Кайемнеферет / 167
- Ил. 28. Последователност от земеделски сцени и видове добитък / 168
- Ил. 29. Опит за възстановка на обработка на земята / 170
- Ил. 30. Отглеждане на различни видове добитък / 172
- Ил. 31. Дърводелци по време на работа / 176
- Ил. 32. Изработване на статуи. Гробница на Ти (V династия), Саккара / 181
- Ил. 33. Изработване на царски статуи / 185
- Ил. 34. Работници носят различни видове метали. Мед, олово и калай / 196
- Ил. 35. Топене на метал. Гробница на Мерерука (VI династия), Саккара / 199
- Ил. 36. Топене на метал. Гробница на Рехмире (XVIII династия) / 200
- Ил. 37. Обработка на метал. Биене с каменен чук, измерване на метала / 201
- Ил. 38. Сравнителна таблица на керамиката от трите периода на културата Негада / 207
- Ил. 39. Релеф, показващ производство на керамични съдове / 208
- Ил. 40. Изработка на керамични съдове. Гробница на Аменемхе (XII династия) / 210
- Ил. 41. Релеф, показващ гърнчарско колело и пещ за изпичане на съдове / 210
- Ил. 42. Изработване на тухли / 214
- Ил. 43. Обща схема на Западна Тива / 217
- Ил. 44. Атакуване на крепост от египетската войска / 227
- Ил. 45. Атакуване на крепост от египетската войска / 228

- Ил. 46. Видове бойни брадви / 234
- Ил. 47. Производство и проверка на стрели / 236
- Ил. 48. Въръжението на древноегипетската войска / 237
- Ил. 49. Рисуван модел на древноегипетска колесница / 238
- Ил. 50. Сцена от битката при Кадеш. Луксорски храм, първи пилон / 241
- Ил. 51. План на бедни погребения от I династия / 245
- Ил. 52. Подготовка на мумията и статуята на мъртвеца / 254
- Ил. 53. Разположение на крепостите Семна и Кума / 281
- Ил. 54. Опит за реконструкция на крепостта Бухен / 282
- Ил. 55. Реконструкция на крепостта Семне / 283
- Ил. 56. План на селището Кахун / 287
- Ил. 57. План на първото селище Деир ел-Медина / 289
- Ил. 58. План на разширеното селище Деир ел-Медина / 289
- Ил. 59. Древноегипетски дом от времето на Новото царство / 294
- Ил. 60. Къщата на скулптура Тутмос и района около нея в Амарна / 295
- Ил. 61. Реконструкция на голяма градска къща / 296
- Ил. 62. План на къщата на Ранефер (№49.18) в Амарна / 296
- Ил. 63. Реконструкция на къщата на Ранефер (№49.18) в Амарна / 297
- Ил. 64. Разрез на типична къща от Деир ел-Медина / 299
- Ил. 65. Опит за реконструкция на дом от Деир ел-Медина / 302
- Ил. 66. Реконструкция на гробницата на Тутанхамун с откритите артефакти / 305
- Ил. 67. Въздушна снимка на централната част на Амарна / 318
- Ил. 68. Реконструкция на платформата, водеща към трона на владетеля в Амарна / 320
- Ил. 69. План и разрез на работническото селище на Амарна / 323
- Ил. 70. План на главния дворец в Малката / 332
- Ил. 71. План на храма Луксор / 335
- Ил. 72. Разрез на типичен храм от времето на Новото царство / 339
- Ил. 73. План на заупокойния храм на Рамзес II – Рамесеума / 340
- Ил. 74. Жреци по време на работа. Извършване на различни ритуали / 344
- Ил. 75. Разрез на стандартна мастаба от времето на Старото царство / 358
- Ил. 76. Общ план на некропола в Саккара / 360
- Ил. 77. План на гробницата на Мерерука в Саккара / 362
- Ил. 78. Карта на горния ред гробници в Бени Хасан / 364

- Ил. 79. План и разрез на гробницата на Бакет III (№15) (XI династия) / 365
- Ил. 80. План и разрез на гробницата на Хети (№17) (XI династия) / 366
- Ил. 81. План и разрез на гробницата на Аменемхе (№2) (XII династия) / 366
- Ил. 82. План и разрез на гробницата на Хнумхотеп II (№3), (XII династия) / 367
- Ил. 83. Реконструкция на гробница от Бени Хасан / 368
- Ил. 84. План на гробницата на Серенпут II. Елефантина / 369
- Ил. 85. Релеф от гробницата на Серенпут II / 370
- Ил. 86. План на стандартна Т-образна гробница (XVIII династия) / 372
- Ил. 87. План на гробницата на Рамосе (II 55), Тива / 374
- Ил. 88. Разрез на гробница от района на Деир ел-Медина (IX династия) / 375
- Ил. 89. Биографичен текст на художника Сени от гробницата на Теги-икер в Ахмин / 377
- Ил. 90. Образец на човешка фигура с квадратна мрежа / 381
- Ил. 91. Лъжлива врата на Иду от гробницата му в Саккара / 384
- Ил. 92. Стела на арфиста Неферхотеп / 385
- Ил. 93. Лов в пустинята. Гробница на Хнумхотеп II, Бени Хасан / 388
- Ил. 94. Ковчег на Анхет, намерен в Рифе (XI династия) / 394
- Ил. 95. Ладията на Хуфу и строежа на палубата / 404
- Ил. 96. Двойна (биподна) мачта. Мастаба на Мерерука / 406
- Ил. 97. Строеж на ладия. Гробница на Хнумхотеп в Бени Хасан / 408
- Ил. 98. Реконструкция на една от ладииите на царица Нейт / 410
- Ил. 99. Детайл на такелаж на модел на кораб на Мекетре / 411
- Ил. 100. Система за управление на кораб чрез две весла / 414
- Ил. 101. Стопанството на велможата. Гробница на Птаххотеп / 423
- Ил. 102. Декрет на Пепи I за светилището на „царската майка“ Ипут в Коптос / 426
- Ил. 103. Награждаване на велможа. От гробницата на Хоремхеб в Саккара / 438
- Ил. 104. Пристигане на чужденци в Египет / 442
- Ил. 105. Сцена на пазар от гробницата на Нианххнум и Хнумхотеп / 446
- Ил. 106. Бой с пръчки. Сцена от гробницата на Ти, Саккара / 455

ХРОНОЛОГИЧНА ТАБЛИЦА

Археологични култури

Бадарийска култура	4400–4000 г.пр.Хр.
Негада I (Амратски период)	4000–3500 г.пр.Хр.
Негада II (Гезейски период)	3500–3200 г.пр.Хр.
Негада III	3200–3000 г.пр.Хр.
Раннодинастичен период (I–II династия)	3000–2686 г.пр.Хр.
Старо царство (III–VI династия)	2686–2181 г.пр.Хр.
Първи преходен период (VII–XI династия)	2181–2055 г.пр.Хр.
Средно царство (XI–XIII династия)	2055–1650 г.пр.Хр.
Втори преходен период (XIV–XVII династия)	1650–1550 г.пр.Хр.
Ново царство (XVIII–XX династия)	1550–1069 г.пр.Хр.

Трети преходен период
(XXI–XXV династия)

1069–664 г.пр.Хр.

Късен период
(XXVI–XXX династия)

664–332 г.пр.Хр.

Птолемейски период

332–30 г.пр.Хр.

Римски период

30 г.пр.Хр. – 395 г.

ВЪВЕДЕНИЕ

Всекидневният живот в Древен Египет е тема, която често се подценява и се смята за маловажна. Изследователите фокусират своето внимание главно върху историята, религията, архитектурните достижения на храмовото и гробно строителство и изследване на текстовите свидетелства. На фона на тези теми желанието да се възстанови битът в Древен Египет като че ли остава на заден план. Въпреки това именно изучаването на ежедневието на тази древна култура е ключът към по-доброто разбиране както на историята и религията, така и на самите египтяни и начина им на възприемане на околния свят.

На всеки, който дръзва да реконструира начина на живот на древните обитатели на нилската долина, е трудно да се ориентира в огромното море от изследвания, посветени на Древен Египет. За близо две столетия, откакто съществува науката египтология, са излезли множество изследвания върху ежедневието на Древен Египет. Писани са книги, носещи същото или подобно заглавие, които се опитват да дадат една, доколкото е възможно, пълна картина на живота в Египет.¹ Тези изследвания обаче се ограничават главно с показването и интерпретирането на изображенията в частните гробници от времето на Старото, Средното и Новото царство, и пропускат да интерпретират множеството текстове, които описват битието или коментират някоя негова страна. Съществена слабост в споменатите изследвания е и липсата на последните

достигания на египетската археология, която непрекъснато обогатява знанията ни за Древен Египет.

Без да изпадаме в спор дали битът определя съзнанието на човекът или обратно, трябва да се съгласим с факта, че доброто познаване на живота на хората в Египет, ще ни помогне да си представим начина, по който те са мислили и по-лесно ще можем да си обясним мотивите, които довеждат до съществуването на древноегипетската култура такава, каквато я познаваме днес. Същевременно зад прозаичните ежедневни дейности по-ясно ще успеем да съзрем човека, който е изградил тази култура.

Темата е една от най-сложните поради факта, че Древен Египет е твърде отдалечен от нашето съвремие. В днешния забързан свят, в който вече едно десетилетие значи остаряване, за мнозина е трудно да си представят живота на хората само допреди век. И наистина, без средствата за придвижване, комуникация и информация, които са неразделна част от битието ни, съвременният човек би се почувствал изгубен. Какво да кажем тогава за времето отпреди четири или пет хилядолетия?

Към проблемите, съпътстващи подобно научно дирене трябва да се прибави тоталното неразбиране на древноегипетската култура, което срещаме в научнопопулярните телевизионни предавания и периодични издания, с които е зает съвременният читател и любител на древността. Някои изследователи се чувстват задължени да отговорят на всички въпроси, касаещи древните култури, но за съжаление използват само съвременни похвати и взети наготово модели на поведение, които са чужди не само на Древен Египет, но и на древните общества като цяло. В резултат от това древноегипетската култура е натоварена с множество интерпретации, които не отговарят на наличните свидетелства и в повечето случаи са напълно противоположни на древноегипетския светоглед.

На пръв поглед нуждите и потребностите на съвременния и древния човек са едни и същи. Но докато днес се опитваме да разрешим само собствените си проблеми чрез виртуозно жонглиране с по правило враждебната заобикаляща ни среда,

опитвайки се да открием нови методи за справянето с нея, то в древността водеща роля имат традицията и общността. Древният човек не се чувства длъжен да изрази себе си, за да се издигне в обществото в търсене на по-добър живот, а по-скоро се стреми да намери своето място в една изградена, почти съвършена система.

Настоящото изследване цели да въвлече читателя в опит да се възстанови ежедневието в Древен Египет благодарение на всички текстови свидетелства, най-новите археологични резултати и най-изразителните релефи от гробниците, с които разполагаме. Първоначално изследването бе замислено като учебно помагало, което да подпомогне изучаването на учебната дисциплина „Ежедневният живот в Древен Египет“, част от бакалавърска програма „Египтология“ на Нов български университет. Желанието ми обаче да бъде максимално изчерпателен и да включва съществуващата информация по темите, които са засегнати, доведе до чувствително нарастване на обема.

В интерес на истината трябва да се каже, че всяка от разгледаните теми в книгата би могла да бъде обект и на отделно, далеч по-задълбочено изследване. Тук е дадена в синтезиран вид само най-важната информация с препратки към допълнителна литература. За мен бе важно както да се опишат основните човешки активности, случвали се в Древен Египет, така и да се анализират и обобщят основните приоритети в ежедневието на тази древна култура през очите на нейните създатели.

От момента на създаването си в средата на IV хил. пр. Хр. до 30 г. пр. Хр., когато Египет престава да съществува като самостоятелна държава и става Римска провинция, изминават цели три хилядолетия и половина. За това време страната ще премине през множество различни исторически етапи, вътрешни сътресения и преходни периоди. Това от своя страна ще доведе до съществени промени в начина на възприемане на света и ще измени ценностната система на самите египтяни. Културата на човека не е статичен феномен, а постоянно променящ се динамичен процес. Без съмнение възгледите за света на един египтянин, живял по времето на Тутмос III са

съвсем различни с тези на човек живял през Гръко-римския период. Следователно не е правилно отделни извори да се приемат като общовалидни за целия Египет, без да отчита момента на тяхното създаване. По тази причина настоящата книга се фокусира в изследването на ежедневието в Египет само до края на Новото царство. Периодът може да бъде наречен Класически, защото до голяма степен светогледа на древните египтяни е един и същ. След този момент в обществото ще настъпят сериозни промени, които съществено ще променят облика на тази култура.

В работата не е представен йероглифен текст и транслитерация на използваните литературни свидетелства за олекотяване на текста и спестяване на място. Изследванията, откъдето са взети йероглифните текстове, са отбелязани в квадратни скоби след превода. Изображенията, съпровождащи текста, целят да онагледят описанието и същевременно да покажат огромното богатство на изворовия материал за Древен Египет.